

**GE-Lİ-
YO-RUM
DİYEN
FACİA**

**BOĞAZIÇI
ÜNİVERSİTESİ
SOMA
ARAŞTIRMA
GRUBU
RAPORU**

İşleneceğini Herkesin Bildiği Bir Cinayetin Öyküsü

NURİ ERSOY

Boğaziçi Üniversitesi, Makine Mühendisliği Bölümü

GİRİŞ

13 Mayıs 2014 tarihinde meydana gelen Soma faciasından yaklaşık bir ay önce, 17 Nisan 2014'de vefat eden Nobel Edebiyat Ödülü sahibi ünlü yazar Gabriel Garcia Marquez, alt başlığı "İşleneceğini Herkesin Bildiği Bir Cinayetin Öyküsü" olan *Kırmızı Pazartesi* adlı ünlü romanında, işleneceği önceden bilindiği halde kimsenin engellemediği bir cinayet anlatır. Bu yazıda, Soma Eynez yeraltı maden ocağında, pek çok erken uyarı olmasına rağmen göz göre göre meydana gelen bir "kazanın" bugün bildiklerimiz ışığında yeniden canlandırılması ve daha derinlemesine araştırılması gereken bazı soruların formüle edilmesi amaçlanmıştır.

Gerek kaza öncesi madenlerdeki iş kazalarının nedenlerine ilişkin gözlemlerin aktarıldığı raporlar, gerekse kaza sonrası gazetelerde, internet sitelerinde çıkan tanıklıklar ve röportajlardan izlenebildiği kadarıyla, kazanın oluş şekline ve sorumlularına ilişkin gerçeklerin ortaya çıkması için bu yazıda ortaya konan bir dizi soruya nesnel yanıtların bulunması gerekmektedir.

Bu amaçla, yakın geçmişte çeşitli devlet kurumları ve meslek odaları tarafından yayınlanan raporlar incelenerek kaza öncesinde saptanan riskler ve yapılan tespitler özetlenmiş, kaza ile ilgili tanıklıklara değinilmiş, maden ocağındaki denetimlerle ilgili iddialar aktarılmış, kurtarma çalışmalarındaki aksaklıklar ile ilgili bilgiler sunulmuş, kazanın gerçek sebebine ilişkin veriler ortaya konulmuş ve her bölümde olayın tüm yönleri ile açığa çıkartılması için yanıtlanması gereken bir dizi soru sorulmuştur. Bu soruları gündemde tutmak, Soma felaketinin unutulmasını engellemek, bu felaketin gerçek sorumlularının bulunmasını sağlamak ve bu tür kazaların bir daha gerçekleşmesini önlemek için önemlidir.

1. BÖLÜM: KAZA ÖNCESİ

Maden Mühendisleri Odası 2010 yılında *Madencilikte Yaşanan İş Kazaları Raporu* adlı bir teknik rapor yayınlamıştır. Bu raporda Soma havzasındaki madenler üzerinde özellikle durulmuş ve “ACİLEN NE YAPILMALI?” başlıklı bölümünde, şu ifadelere yer verilmiştir:

“Ülkemizdeki en önemli linyit havzası olan Soma’da yeni çalışma bölgelerinde, derinliğin artmasına bağlı olarak kömürün yüksek miktarlarda metan içeriğine sahip olduğu belirlenmiştir. Burada hata yapılması asla kabul edilemez. Gerekli olan tüm araştırmalar yapılmadan ve metan drenajı gerçekleştirilmeden burada kesinlikle üretime başlanmamalıdır. Kömür damarının kalın olması ve havzada günümüze kadar metansız ortamlarda çalışılması nedeniyle tecrübe eksikliği nedenleriyle metan drenajı yapılmadan üretim yapılması yeni bir faciaya sebep olabilir.”¹

“Tüm sektör bileşenlerinin katılımı ile yeraltı kömür işletmeciliği yapılan bölgeler, için Maden Mühendisleri Odası tarafından hazırlanan, kamuoyuna ve sektöre sunulan risk haritası güncellenmeli, öncelikle metan kaynaklı kazalar için ulusal düzeyde acil durum ve eylem planı hazırlanmalıdır.”²

Raporun “Kazalarda Ortak Noktalar” başlıklı bölümünde “Metan kaynaklı büyük kömür madeni kazaları ile ilgili olarak Maden Mühendisleri Odası kayıtlarında var olan kaza ile ilgili tespitlerin yapıldığı resmi dokümanların olduğu üç adet kaza ayrı ayrı incelenmiştir “ denilerek bu üç büyük kazaya ilişkin şu tespitlere varılmıştır:³

- Metan kaynaklı maden kazalarının tümü, aynı anda birden çok ölü, birden çok yaralı ile sonuçlanabilecek kazaların oluşabileceği çok riskli bölgelerde meydana gelmiştir.
- Kazaların öncesinde veya kaza sırasında dinamit atışı yapılmıştır.
- Elektrikli teçhizat, kablolar ve motorlar çoğunlukla alev sızdırmaz (ALSz) özellikte olmayıp, bu özellikte olan motorlar da arıza yaptığında yerüstünde tamiratı sonrası aynı özelliği koruyup korumadıkları kontrol edilmeden tekrar yeraltında kullanılmaktadır.
- Havalandırma planları yok veya yetersizdir. Ocak içerisinde özellikle kör bacalarda yeterli ve etkin havalandırma yapılmamaktadır.

1 Madencilikte Yaşanan İş Kazaları Raporu, TMMOB Maden Mühendisleri Odası, Haziran/2010, s. 57

2 A.g.e. s. 56

3 A.g.e. s. 51

- Sağlıklı hava ve gaz ölçümleri yapılmamakta, kayıt altına alınmamaktadır. Uzaktan izleme yapılan ocakta var olan sensörler, sayısal olarak yetersiz, buldukları yerler itibariyle de seyrelmiş gaz ölçümleri yapmaktadırlar.
- Sigara içildiği tespit edilen ocakta, mevcut mevzuata göre çalışan sayısı ölçüsünde iş güvenliği mühendisi, işyeri hekimi çalıştırma ve iş sağlığı güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü yoktur.
- İçsel denetim yapılmamaktadır.
- Çalışanlarda kişisel koruyucu bulunmamaktadır.
- Çalışanlar yeterli uzmanlığa, sertifikaya ve mesleki eğitime sahip değildirler.

Benzer bir şekilde, Devlet Denetleme Kurulu'nun 08/06/2011 tarihli *Türkiye'de Madencilik Sektöründe Yürütülen Faaliyetlerin İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Araştırılması, İncelenmesi ve Değerlendirilmesi* başlıklı raporunda, ayrıntılı biçimde incelenen kazaların nedenleri aşağıda listelenmiştir.⁴

- Risk değerlendirmesi yapılmaması,
- Taşeronluk/alt işverenlik uygulaması,
- Üretim zorlaması,
- Geçmiş kazalardan ders alınmaması,
- Grizu riskine karşı önlemlerin yetersiz olması,
- Kontrol ve degaj sondajlarının yeterince yapılmaması,
- Delme-patlatma işlemindeki düzensizlikler,
- Çalışanlarda CO maskesi bulunmaması,
- Gaz izleme ve ikaz sistemlerinin yetersizliği,
- Havalandırma yetersizliği,

4 Kamuoyunu derinden etkileyen ölümlere ve yaralanmalara neden olan maden kazalarının önlenmesi için gerekli olan düzenleme, araştırma ve geliştirme programları ihtiyaçlarının belirlenebilmesi ve ilgili bakanlıkların, madencilik kurum ve kuruluşlarının, üniversitelerin, sendikaların ve madencilik sektörünün bilgi ve birikimi ile uygulamalarının değerlendirilmesini teminen; Türkiye'de madencilik sektöründe yürütülen faaliyetlerin iş sağlığı ve güvenliği açısından araştırılması, incelenmesi ve değerlendirilmesi, Devlet Denetleme Kurulu Raporu, 08/06/2011

- Grizu emniyetli elektrikli cihaz ve ekipmanlar ile ilgili sorunlar,
- Nefeslik-kaçamak yolu ile ilgili yetersizlikler,
- Tahkimat ile ilgili eksiklikler,
- Tahlisiye hizmetleri ile ilgili sorunlar,
- Maden işletmelerinde gözetim (iç denetim) hizmetlerinin yetersizliği,
- Teknik nezaretçilik vb. işletme içi denetim uygulamaları ile ilgili sorunlar,
- Kamu birimleri denetimlerinin etkinsizliği,
- Mesleki eğitim ve iş güvenliği kültürü noksanlıkları.

SORU 1: Bu tespitler kazanın meydana geldiği maden için de geçerli midir? Türkiye’de halen işletilmekte olan madenler için de geçerli midir?

SORU 2: Bu uyarıları dikkate alarak önlem alınması için yaptırım uygulayacak kamu otoritesi olan Enerji Bakanlığı ve Türkiye Kömür İşletmeleri bu konuda adım atmış mıdır?

SORU 3. Maden işletmelerinde risk haritası, acil durum ve eylem planı var mı?

SOMA Kömür İşletmeleri’nin Park Holding dönemi işletme müdürü olan Dr. Selim Şenkal, Hürriyet gazetesinde 24 Mayıs 2014 tarihinde yayınlanan röportajında⁵ kazanın meydana geldiği maden ocağında 2007 yılı başında sürekli yangın riski olduğunu Türkiye Kömür İşletmeleri’ne (TKİ) bir yazıyla bildirdiklerini, ancak “sıkıntı olmaz” yanıtı aldıklarını söylemektedir. Üretim yapılacak yerin değiştirilmesi, bir bölümü kömür içinden geçen ana galerinin kömürle temasının kesilmesi için betonlanması, havalandırma ve personel girişinin de yeni bir yol açılarak üretim olan galeriden değil başka bir galeriden yapılmasını önerdiklerini ifade eden Şenkal, önerileri kabul edilmeyince iş güvenliğini sağlayamayacakları gerekçesiyle madeni terk ettiklerini bildirmektedir.

“Şu anki işletme de aynı şartla aldı. Çalışmaya başlayınca iki problem gördük. Üstte TKİ daha önce üretim yapmış ve emniyetli şekilde kapatmış; bize bu galerinin 110 metre altında, kömür içerisine girilerek üretim yapma izni verdiler. Aradaki kömür duruyor. Biz dedik ki; buradaki kömür boşta kalıyor, biz altı boşalttıkça aradaki kömür her zaman yanar. Sürekli kömür kızışması, oksidasyonu dediğimiz

⁵ Şehriban OĞHAN, Bile bile felaket, Hürriyet, 24 Mayıs 2014 <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/26476355.asp> 25.06.2014 19:33’de erişildi.

yangın olur, yıllar boyu söndüremezsiniz dedik. İhale edilen yerin üst taraflara alınması gerekiyordu. İkinci en büyük sıkıntı, ana galeriler hiçbir zaman kömür içinde açılmaz. Maalesef havalandırma ve personel giriş galerisinin bir kısmı kömür içinde açılmış. Ana yolların komple betonlanarak kömürden izole edilmesi, dışarıyla bağlantılı ilave yollar açılması gerekiyordu.”

Şenkal, problemleri görünce TKİ'ye yazı yazdıklarını, buna karşılık 'Sıkıntı olmaz' cevabı aldıklarını, bazı önlemler alarak üretime devam ettiklerini, ancak yine de bir yangın tehlikesi atlattıklarını belirtmektedir.

“[...] benzer bir yangın atlattık. Sensörlerle uyarıyı aldık, havalandırmayı ters çevirerek faciayı önledik ve 200 işçiyi tahliye ettik. Bir süre daha çalışmaya devam ettik baktık yangın hala devam ediyor, emniyetsiz bir ortam oluştuğunu, bu şartlar altında burada çalışamayacağımızı TKİ'ye bildirdik. O arada bu şirketin yetkilileri gelip incelediler ve devralmak istediler. Biz zaten TKİ'ye devredeceğimizi beyan ettik ve 2009'da terk ettik orayı”.

Selim Şenkal ayrıca madeni terk ederken işletmeyi devralan Soma Kömürleri A.Ş.'yi de uyardıklarını belirtiyor:

“ ‘Dikkat edin, burada çok kolay bir üretim söz konusu değil, sıkıntılar var’ uyarısı yaptık. Altyapıyı ve olması gerekenleri anlattık. Hatta üretim panosunun alt tarafında metan gazı çıkışları vardı, onları bile kendilerine ilettik.”

SORU 4: Soma Kömürleri A.Ş.'den önce madeni işleten Park Holding A.Ş., madeni devrederken bu uyarıları yapmış mıdır? Bu uyarılara ilişkin, yazışma kayıtları var mıdır? Bu uyarılar TKİ ve Soma Kömürleri A.Ş. yetkilileri tarafından dikkate alınmış mıdır? Alındıysa ne tür önlemler alınmıştır? Maden işletmesinde bilimsel esaslara aykırı bir üretim planlaması mı yapılmıştır?

2.BÖLÜM: KAZANIN NEDENİ

Kazayı incelemek üzere görevlendirilen Bilirkişi Heyetinin Eylül 2014 tarihinde tamamlayarak savcılığa teslim ettiği Bilirkişi Raporunda⁶ da yaklaşık bir ay öncesinden kazanın meydana geleceğine dair çok kuvvetli sinyaller bulunduğu belirtilmektedir. Bu sinyallerin en önemlisi ocakta bulunan sensörlerin ölçtüğü ve maden kontrol odasında bulunan bilgisayarın kaydettiği verilerdir.

Ocakta 19 adet karbon monoksit (CO), 1 adet karbon dioksit (CO₂), 19 adet metan (CH₄) ve

⁶ Soma Kömür İşletmeleri Tarafından İşletilen Manisa İli Soma İlçesi Eynes Köyündeki Kömür Madeninde 13.05.2014 Tarihinde Meydana Gelen Maden Kazası İle İlgili Bilirkişi Raporu, Eylül 2014. Bu raporun somut verilere dayanan son derece objektif bir rapor olduğunu özellikle vurgulamak gerekir.

9 adet de oksijen (O₂) sensörü olmak üzere toplam 48 sensör bulunmaktadır. Şirket kayıtlarında bu sensörlerin tamamının kalibrasyonunun 01.04.2014-05.06.2014 tarihleri arasında yapıldığı görünse de bilirkişi raporunda 19 CO sensöründen yalnızca 9 tanesinin çalışır durumda olduğu belirtilmiştir. Bu veri, herhangi bir kalibrasyon yapılmadan kayıtların göstermelik bir şekilde yapıldığının kaydedildiği yolunda kuşku uyandırmaktadır. Çalışan sensörlerden bazıları (140. Ayak hava çıkışındaki 415 numaralı sensör) 05.05.2014 tarihinden kazanın olduğu güne kadar günlük ortalama CO konsantrasyonunun madenlerde izin verilen 50 ppm değerinin üzerinde olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra anlık kayıtlarda da 05.05.2014 tarihinden kazanın olduğu güne kadar, saatler boyunca, dinamit patlamaları ile açıklanamayacak, çok yüksek CO konsantrasyonlarının kaydedildiği görülmektedir.

Bilirkişi Heyetinin incelediği teknik nezaretçi defterlerinde bu yüksek değerlerin kaydedilmediği, söz konusu tarihlerde doldurulan gaz ölçüm tablolarındaki değerlerin önceki tarihler için doldurulan tablolardan kopyalandığı saptanmıştır. Yani teknik nezaretçi, defterinde maden içinde dolaşarak yaptığı ölçümleri kaydetmesi gereken gaz ölçüm tablolarını doldururken değerleri uydurma bir şekilde yazmaya bile tenezzül etmemiş, önceki sayfalardan değerleri noktadan sonraki hanelere kadar aynen kopyalamış, ama bu arada maden kontrol odasında bulunan bilgisayar, çalışan sensörlerden ölçülen gerçek verileri kaydetmeye devam etmiş.

Bir diğer veri de maden çıkışındaki havanın ortalama sıcaklığıdır. Bilirkişi raporunda 340 ana nefeslik çıkışında tek bir sıcaklık sensörünün bulunduğu belirtilmekte ve bu sensörün yaptığı ölçümler Tablo 1'de aktarılmaktadır.

Tarih	Sıcaklık (°C)
1-9 Mart 2014	22,7
1-6 Nisan 2014	22,7
7-13 Nisan 2014	26,5
15-20 Nisan 2014	26,7
21-27 Nisan 2014	27,1
28-30 Nisan 2014	29,5
3-4 Mayıs 2014	29,5
5-6 Mayıs 2014	30,6
7-8 Mayıs 2014	38,7
9-10 Mayıs 2014	39,5
11 Mayıs 2014	42,5
12 Mayıs 2014	43,6
13 Mayıs 2014	45,4

TABLO 1.

FARKLI TARİHLERDE ÖLÇÜLEN ORTALAMA SICAKLIK DEĞERLERİ

Kaynak: Soma Kömür İşletmeleri Tarafından İşletilen Manisa İli Soma İlçesi Eynez Köyündeki Kömür Madeninde 13.05.2014 Tarihinde Meydana Gelen Maden Kazası İle İlgili Bilirkişi Raporu, Eylül 2014, s.38-39.

Bu tablodan da görülebileceği gibi mevsim normallerinde 20-21 derece aralığında olması gereken ocak havası sıcaklığı ocak içindeki kızışmadan dolayı 7-13 Nisan 2014 günlerinden itibaren artmaya başlamış ve kazanın olduğu güne doğru çalışılmayacak düzeye ulaşmıştır. Buna rağmen üretim durdurulup önlem alınmamıştır.

Bu durum madende çalışan işçileri tanıklıkları ile de doğrulanmaktadır. Madende 2,5 yıldır çalışan 23 yaşındaki Mustafa Gülenç, Bakan Faruk Çelik'in taziye ziyareti sırasında ciddi iddialarda bulunuyor:⁷

“İki üç haftadan beri yerin altından sıcak kömür çıkıyordu, ama ilgilenen olmadı. Üretim durdurulmadı. Kömür ayakta kızışma yapıyordu. Olaydan, 2 hafta önce bunu hissettik. Emniyetçiler de gelip görüyordu. Emniyetçi gelip, ‘boşaltın burayı’ diyordu. Üretim amiri ise ‘üretim devam edecek’ diyordu. Yani ihmal amirlerde.”

Soruşturma savcısının ifadelerine başvurduğu tanıklar da kazanın belirtilerinin günler öncesinden ortaya çıktığını ifade etmişlerdir:⁸

“12.05.2014 tarihinde ben S panosunda ayağın önünde çalışıyordum. O gün çıkan bütün kömürler sıcak çıktı. Elle uzun süre tutamayacağımız kadar sıcaktı. Maden içerisinde de olaydan önceki son 15-20 günlük süre zarfında hissedilir bir sıcaklık artışı vardı. Bu sıcaklık nedeniyle hava ağırlaşmıştı. Bu yüzden sağlık sorunu yaşayan arkadaşlarımız olurdu.”

“Uzun süredir başımız ağrıyor, yemek yiyemiyorduk, halsizdik, 10 litre su içiyordum. Isı içeride çok yükselmişti. Kömür bile el değmeyecek ısıda çıkıyordu. Zaman zaman yangın çıkıyordu; bunun nedeni karbonmonoksit artışıdır. Emniyetçilerin elinde ölçüm yaptığı gaz sensörlerinin sürekli sinyal verdiklerini duyardık. Söylediğimizde işimize bakmamız yanıtını alıyorduk. İşçi taşımak için kullanılan bantlar kömür taşımak için kullanılıyor, işçiler yürüyerek madene inip çıkıyordu. Maskemiz kaç yılda bir kez kontrol edildi. Son denetimde de müfettişler madenin sadece hazırlık yapılan bir bölümüne indi. Belli aralıklarla yangın çıkıyordu. Ama yangın sensörü yoktu. Sürekli ‘Mal mal! Bantlar boş’ sözleriyle daha çok çalışmamız için baskı yapılıyordu.”

SORU 5: Karbonmonoksit ve maden havası çıkışında sıcaklık seviyelerinde sensörlerle saptanan artışa, ve işçilerin artan sağlık sorunlarına rağmen neden madende üretime devam edilmiştir? Şirketi böyle bir karar almaya zorlayan sebepler nelerdir?

⁷ İşçilerden şok iddia!, Milliyet, 18.05.2014 - 08:39 | Son Güncelleme: 18.05.2014-9:43, <http://www.milliyet.com.tr/iscilerden-sok-iddia--gundem-1884213> 18.05.2014 11:10'da erişildi.

⁸ Soma'da işçilerden dehşete düşürecek ifadeler, Eklenme: 18 Haziran 2014 08:10 / Güncelleme: 18 Haziran 2014 08:11, <http://www.haber7.com/guncel/haber/1170201-somada-iscilerden-dehsete-dusurecek-ifadeler> 23.06.2014 15:34'da erişildi.

3. BÖLÜM: TAŞERON İŞÇİ ÇALIŞTIRILMASI İLE İLGİLİ İDDİALAR

Soma Kömür İşletmeleri'nde emniyet sınıfı mühendis olarak çalışan Maden Y. Mühendisi Mehmet Utkan, madendeki taşeron sistemini HaberVs adı bir internet sitesinde şu şekilde anlatmış:⁹

“Ben rakamlara çok vakıf değilim ama esas mesele burada çalışanların yüzde kaçının taşeron olduğu değil, burada taşeronun işin yüzde kaçını yönettiğidir. Taşeron burada mühendisten çok işi yönetiyor. Kömürün kendiliğinden yanma özelliği vardır. Buradaki Soma kömürü de yapısı gereği kendiliğinden yanmaya çok müsait. Buradaki taşeron sistemi tonaj bazında, üretim bazında prim alınan bir sistem değil. Taşeronluk, ilerlemeye göre, yani kaç metre kazılmışsa ona göre prim alınan bir sistem. Çoğu taşeronlar da –ben de buna şahit oluyorum– arkada kömür bırakıyorlar. Yani bir daha kazılmayacak bölgede, havanın geçeceği bölgede kömür bırakıyorlar. O bırakılan kömür de kendiliğinden yanıyor. Daha sonrasında da karbonmonoksit yükseliyor. Burada da bizim talimatlarımıza uyulmadığını, özellikle de taşeronların çok uymadığını görüyoruz. Şirketin kendi çalışanları doğrudan bize bağlı oldukları için söylediklerimize uymama gibi bir şansları yok tabii ama taşeron ve taşeronun getirdiği çalışanlar bizim talimatlarımızı pek dinlemiyorlar. Akşam ocağı gezdiğimizde söylediklerimizin yerine getirilmediğini görüyoruz. Yani teknik hata nedeniyle değil, onların kendi cüzdandan hesabı nedeniyle yerine getirilmediğini görüyoruz.”

Acil Müdahale Ekibi'nde yer alan Hidayet Sekmen'e göre kılıfına uydurularak taşeron işçi çalıştırılıyor:¹⁰

“Taşeron tabii ki var. Şöyle: Taşeron amir gibi başımızda duruyor. Mesela, kendisi var adamın, iki oğlu var hepsi bir vardiyada. Taşeron olarak yürütüyor işini. Mesela 60 tane adamı varsa, onlarla iş görüyor. Daha önce bunun adı taşerondu şimdi 'Ekip' oldu. Yani şirket eski taşeronları kendi bünyesine aldı, böyle devam ediyorlar.

Tamam işte, ekip başları var diyor; oysa öyle bir şey yok, 'ekip başı' boş laf. Bildiğin taşeron. Bildiğin benim gibi madenci, ama 40 tane adamı varsa, her ay on milyara kadar gelir sağlıyor onların üstünden. Onlar üzerinden hisse ya da komisyon alıyor. Şirketten yüzdeyle iş yapıyor.

“Biz işyerinde şirketin şu adamı bu adamı demiyoruz, örneğin GEMA diyoruz,

9 Harun Şahnacı - Güvëntürk Görgülü, 'Soma'daki faciaya, aşırı üretim isteği davetiye çıkardı'14.05.2014 16:55, 17.05.2014 00:30'de erişildi. <http://www.habervesaire.com/news/somadaki-faciaya-asiri-uretim-istegi-davetiye-cikardi-2709.html>

10 Para değil, insan harcadılar!, Özgür Gündem, 18.05.2014 04:4, http://www.ozgur-gundem.com/index.php?haberID=107657&haberBaslik=Para%20de%C4%9Ffil,%20insan%20harcad%C4%B1lar!&action=haber_detay&module=nuce&authorName=M.%20Ender%20%C3%96NDE%C5%9E 18.05.2014 10:51'de erişildi.

ÖZDEMİR, YEŞİL diyoruz. Bunlar daha önce taşerondu, şimdi resmen şirket bünyesinde ama işler yine böyle sürüyor. Kılıfına uydurdular ama taşeron hala eskisi gibi para kazanıyor. İşe ihtiyacı olan bunları buluyor ve onlar da madene getiriyor.”

Soma Eynez maden ocağını daha önceden işleten Park Holding döneminde işletme müdürü olan Selim Şenkal Hürriyet gazetesinde yayınlanan röportajında¹¹ Soma maden ocaklarındaki taşeronlaşma ile ilgili şu bilgileri veriyor:

“TKİ hizmet sözleşmelerinde, ‘taşeron üretimde çalıştırılmaz’ maddesi vardır. Şirket taşeronluğu kabul edemez. Bu Soma bölgesine ait bir sistem, başka işletmelerde göremezsiniz. İlk gittiğimde dayibaşılar bana da geldiler. Biz kabul etmedik. Sistem şöyle işliyor, dayibaşının getirdiği personeli şirketler kendi bünyesine alıyorlar. Sigortasını, maaşını ödüyor. Ama hem çalışan adamdan kesilen hem de primden kaynaklanan paraların dayibaşına gitmesi sağlanıyor. Buna herkes göz yumuyor”.

SORU 6: Madende taşeron kullanılmakta mıdır? Kullanılıyorsa taşeron asıl yüklenicinin güvenlikçi çalışanlarının talimatlarına uymamakta ve iş güvenliğini tehdit mi etmektedir?

Aslına bakılırsa rödovans ya da hizmet alımı yöntemiyle özel sektöre kömür üretimi yaptırarak bizzat TKİ de taşeron kullanılmaktadır. Rödovans sisteminde maden ocağının ruhsat sahibi olan ELİ, rödovans sözleşmesi ile özel şirkete devrettiği ocaklarda üretilen kömürün %15’ini bedelsiz, geriye kalan kömürü ise sabit bir fiyattan almaktadır. Hizmet alımı sözleşmesi ile yapılan üretimde ise ton başına saptanan sabit bir hak ediş ödenmektedir. Temelde her iki sistem de iş kanununa aykırıdır. 4857 sayılı İş Kanunu’nun 2. Maddesi “İşletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işler dışında asıl iş bölünerek alt işverenlere verilemez.” demektedir. Ancak TKİ teknolojik yetkinliğe sahip olduğu asıl işi olan yeraltı işletmeciliği ile kömür çıkartılması işini alt yükleniciye devretmiştir. Alt yüklenici de çeşitli hileler ile alt-alt-yükleniciler vasıtasıyla üretim yapmaktadır.

SORU 7: Bu zincirleme taşeronlaşma sonucunda TKİ’nin alt yükleniciye, alt yüklenicinin de kendi alt-alt-yüklenicilerine üretimi arttırmak ve maliyeti düşürmek konusunda yaptıkları baskı iş güvenliği konusunda önemli ihmallere mi yol açmaktadır? Bu zincirleme taşeronlaşma sisteminin kurulmasında ve bu sisteme göz yumulmasında kimin sorumluluğu vardır?

11 Şehriban OĞHAN, Bile bile felaket, Hürriyet, 24 Mayıs 2014 <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/26476355.asp> 25.06.2014 19:33’de erişildi.

4. BÖLÜM: KAZANIN ASIL NEDENİ

Kazanın meydana geldiği Soma/Eynez yeraltı ocağının ruhsat sahibi, bir kamu kuruluşu olan Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) A.Ş.'dir ve TKİ'ye bağlı olan Ege Linyitleri İşletmesi'nin (ELİ) sorumluluğu altındadır, ancak Soma Kömürleri A.Ş. hizmet alımı sistemi ile ocağı işletmektedir. Bu sistemde TKİ ocağın işletilmesini Soma Kömürleri A.Ş.'ye devretmekte ve çıkan kömürün tamamına sabit bir fiyat ile alım garantisi vermektedir. Kazanın meydana geldiği madeni hizmet alımı sözleşmesi ile işleten Soma Kömürleri A.Ş.'in sahibi Alp Gürkan'ın iki yıl önce Hürriyet gazetesine verdiği röportajda söyledikleri kazadan sonra basın-yayın organlarında yeniden yer aldı:¹²

“TKİ rödovans karşılığı işleri özel sektöre devretme kararı aldı. O döneme kadar çoğunlukla zarar eden TKİ bu karar sonrasında kara geçti.”“ TKİ, Soma'da kömürü kendisi çıkarırken tonunu 130-140 dolara mal ediyordu. Biz ihaleye girip, tonunu TKİ'ye yüzde 15'lik rödovans payı dahil 23.80 dolara çıkarma taahhüdü verdik.”

“Gerek biz, gerekse diğer özel şirketler kâr etmesek bu işe girmezdik.”.... “Bizim mühendis ve işçilerimiz uzaydan gelmedi. Sadece işi iyi planlamak, özel sektörün çalışma tarzı devreye girdi o kadar.”

Bu fiyat düşüşüne önemli bir üretim artışının eşlik ettiği anlaşılmakta ve bu üretim artışına ilişkin bilgiler, Türkiye Kömür İşletmelerinin 2013 Faaliyet Raporu'ndan¹³ ve Ege Linyit İşletmeleri 2012 yılı Sayıştay Raporundan¹⁴ takip edilebilmektedir.

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu 2013 Yılı Faaliyet Raporunda 2004 yılından 2013 yılına kadar yeraltı işletmeciliği ile kömür üretiminde rödovans ya da hizmet alımı yoluyla 13 katlık göz kamaştırıcı bir artış gerçekleştiği öne sürülmektedir:¹⁵

“Kurumumuzca; yeraltı işletmeciliğiyle yapılan üretimi artırmaya yönelik, rödovans karşılığı ve hizmet alımı şeklinde yüklenici firmalara yaptırılan tüvenan kömür üretim miktarlarında önemli artışlar olmuştur. Nitekim 2004 yılında 1 milyon ton civarında olan yeraltı işletmeciliği üretimi, her yıl artarak 2013 yılında yaklaşık % 66,5'i rödovans karşılığı, % 31'i hizmet alımı ile % 2,5'i ise kendi imkânlarımız ile olmak üzere toplam 13 milyon ton seviyelerine yükselmiştir.”

¹² Vahap Munyar, TTK 10 milyar lira alacak, Hürriyet, 30.09.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/21586913.asp>, 23.06.2014 16:17'de erişildi.

¹³ Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu 2012 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2013

¹⁴ Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Sınırlı Sorumlu Ege Linyit İşletmesi Müessesesi 2012 yılı Faaliyet Raporu, T.C. Sayıştay Başkanlığı, Rapor Değerlendirme Kurulu tarafından kabul tarihi: 04.10.2013

¹⁵ Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu 2013 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2014

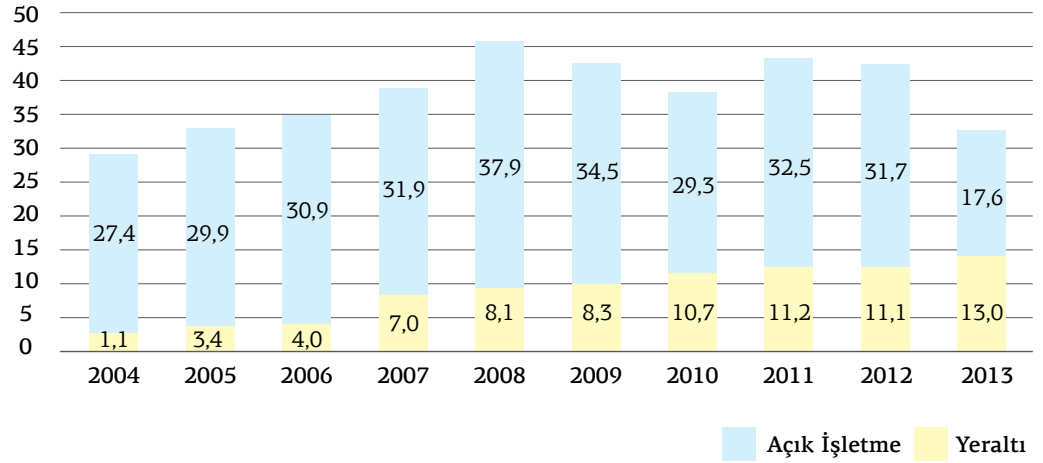
TKİ'nin 2013 Faaliyet Raporu'ndan alınan Şekil 1'de, 2003-2012 yılları arasında yıllara göre TKİ'nin toplam tüvenan üretim miktarları, Şekil 2'de ise yeraltı işletmeciliği ile yapılan tüvenan üretimi gösterilmektedir.

Bu veriler açık olarak şunu göstermektedir: TKİ'nin üretimi 2008 yılından itibaren bir düşüş eğilimine girmiştir ve işletme, üretimin kolay olduğu açık ocaklarda üretimi kendisi sürdürmeyi, daha tehlikeli ve daha zor yeraltı ocaklarında rödovans ya da hizmet alımı yoluyla özel sektör şirketleri marifetiyle üretimini arttırmayı tercih etmektedir. Bu durum TKİ için maliyet açısından daha etkin olsa da, TKİ'nin ruhsat sahibi olarak yasal sorumluluğunun göz ardı edilmesine olanak tanımamalıdır.

ŞEKİL 1.

TKİ TÜVENAN ÜRETİM MİKTARLARI (MİLYON TON)

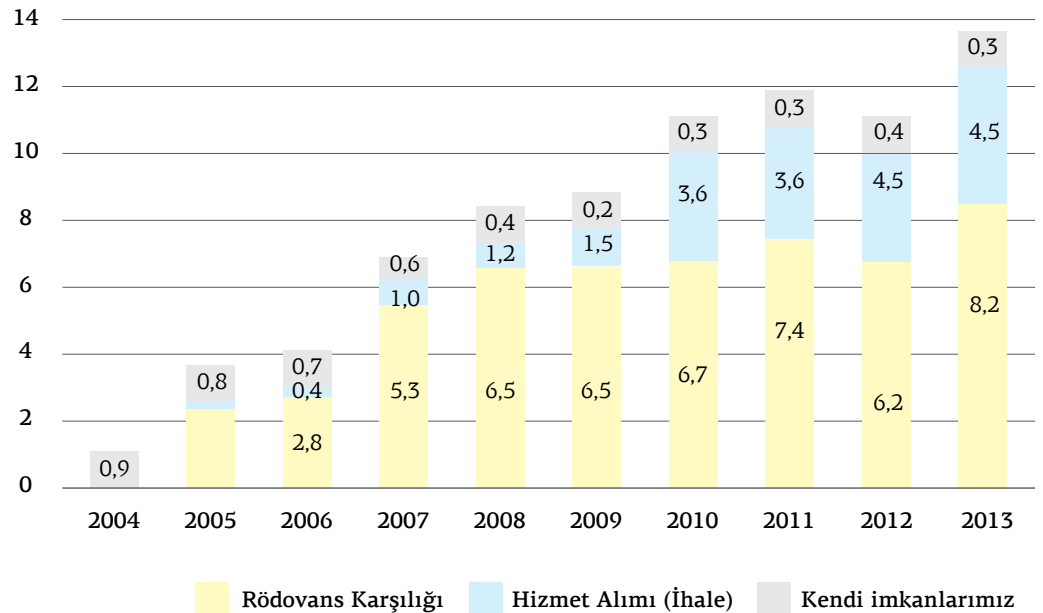
Kaynak: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu 2013 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2014

ŞEKİL 2.

TKİ YERALTI İŞLETMECİLİĞİ İLE YAPILAN TÜVENAN ÜRETİM MİKTARLARI (MİLYON TON)

Kaynak: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu 2013 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2014

Ege Linyitleri İşletmesi (ELİ) Müessesesi'nin, Manisa ili, Soma ilçesi dahilindeki Soma-Eynez ve Deniz üretim sahaları ile Çanakkale ili, Çan ilçesi sınırları içerisindeki Çan Linyitleri İşletmesi(ÇLİ) Çan üretim sahasından 2012 yılında gerçekleştirdiği linyit kömürü üretimine ilişkin bilgiler, rödovans ya da hizmet alım sözleşmesindeki yıllık asgari üretim miktarı, o yıl için programlanan üretim miktarı ve bir önceki yıl gerçekleşen üretim miktarı ile kıyaslamalı olarak aşağıda, Tablo 2'de gösterilmiştir.

ELİ üretimi							
		2011	2012		Gerçekleşme Oranı		
	Sözleşme		Program	Gerçekleşen	Programa göre %	Önceki yıla göre %	Sözleşmeye göre %
Merkez		8.043.627	8.465.000	9.001.575	106	112	
Soma-Eynez (Aç. İşl.)		4.406.629	3.700.000	3.802.965	103	86	
Eynez* (Yeraltı)	1.500.000	2.619.301	2.600.000	3.816.015	147	146	254
ÇLİ Müdürlüğü		2.054.989	1.735.000	1.879.662	108	91	
Toplam üretim		10.098.616	10.200.000	10.881.237	107	108	

*Kazanın meydana geldiği ocakta Soma Kömürleri AŞ'den hizmet alımı yoluyla

Rödovans sistemi ile üretim							
		2011	2012		Gerçekleşme Oranı		
	Sözleşme		Program	Gerçekleşen	Programa göre %	Önceki yıla göre %	Sözleşmeye göre %
İmbat AŞ	1.500.000	4.283.450	4.000.000	4.154.350	104	97	277
Soma Kömürleri AŞ	1.000.000	2.647.250	2.100.000	1.663.600	79	63	166
Uyar Madencilik	180.000	436.638	450.000	396.077	88	91	220
Toplam üretim*		7.367.338	6.550.000	6.214.027	95	84	

*Rödovans yöntemi ile

TABLO 2.

EGE LİNYİTLERİ İŞLETMESİ'NİN KENDİ ÜRETİMİ, HİZMET ALIMI VE RÖDOVANS SÖZLEŞMELERİ İLE YAPTIRDIĞI ÜRETİM

Kaynak: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Sınırlı Sorumlu Ege Linyit İşletmesi Müessesesi 2012 yılı Faaliyet Raporu, T.C. Sayıştay Başkanlığı, Rapor Değerlendirme Kurulu tarafından kabul tarihi: 04.10.2013

Tablo 2'ye göre hizmet alımı yoluyla işletilen ve kazanın meydana geldiği Eynez yeraltı ocağında müteahhit firma Soma Kömürleri A.Ş. marifetiyle yapılan tüvenan kömür üretimi, sözleşmede belirlenen asgari miktarın 2,5 katı, o yıl için programlananın 1,5 katı fazlasıyla gerçekleşerek 3.816.015 tona ulaşmıştır. Aynı tabloya üç farklı yeraltı ocağında rödovans sistemi ile gerçekleştirilen tüvenan kömür üretimi de dahil edilmiştir; bu ocaklarda da programlanın altında kalsa da rödovans sözleşmesindeki asgari tutarın çok üstünde üretim gerçekleşmektedir.

Yine bu tablodan anlaşılabilirliği üzere, rödovans sistemi ile işletilen yeraltı ocaklarında gerçekleşen üretim, programlananın altında kalmakta, bu da bir üretim baskısı oluşturmaktadır. Aradaki fark, yine Soma Kömürleri AŞ tarafından hizmet alımı yoluyla işletilen Eynez yeraltı ocağındaki aşırı üretim ile kapatılmaya çalışılmaktadır. Bu durum Sayıştay raporunda açık olarak dile getirilmiştir.

“Müessese merkezinde hizmet alımı yoluyla işletilen Eynez yeraltı ocağında müteahhit marifetiyle yapılan tüvenan kömür üretimi programdan 1,2 milyon ton fazla gerçekleşerek 3.816.015 tona ulaşmıştır. Bu kömürden elde edilen satılabilir kömür miktarı ise 1.849.736 ton olmuştur. “

“Müessese merkezi Soma-Eynez üretim bölgesinde, açık işletmeden elde edilen tüvenan kömür üretimi programa göre %3 fazla, geçen yıla göre ise % 14 oranında eksik gerçekleşerek 3,8 milyon ton olmuştur. Buna ilave olarak aynı ocaklardan hizmet alımı yolu ile de 3,8 milyon ton yeraltı kömürü üretilmiştir. [...] Üretimdeki bu artışların, müteahhidin ürettiği kömür miktarının her yıl artan bir biçimde fazlaşmasından kaynaklandığı bilinmektedir.” (S. 53)

“Rodövans sözleşmeleri ile çalışan şirketler (müteahhit) marifetiyle yaptırılan üretimin tamamının yeraltı işletmeciliği suretiyle kapalı ocaklardan elde ediliyor olması açık işletme/yeraltı işletmesi dengesinin sağlanması, böylece açık ocak ömrünün uzatılması açısından Kurum için bir yandan avantaj oluştururken, diğer yandan, özellikle EÜAŞ'ın yeteri kadar kömür almadığı durumlarda pazarlama sıkıntısı nedeniyle Müessesenin kendi üretimini sınırlandırması gibi negatif etkileri de olabilmektedir. Kömür talebinin azaldığı dönemlerde, Müessese, satın aldığı bu kömürlerin bir kısmını ya stoklamak ya da kendi üretiminin yerine pazarlamak ikilemiyle karşı karşıya kalmaktadır.”

“Diğer önemli bir neden de yeraltı ocaklarından müteahhit marifetiyle üretilen kömür miktarının her geçen yıl fazlaşmış olmasıdır. Zira bu kömürlerin ağırlıklı olarak termik santrale veriliyor olması bir yandan üretimin santral talebine göre şekillenmesini zorunlu kılmakta öbür yandan öncelikli olarak müteahhidin ürettiği kömürlerin tüketilmesi mecburiyeti karşısında yıl içerisinde üretim miktarları sınırlandırılmaktadır.”

Bir diğer deyişle, rödovans sözleşmesinde belirtilen asgari tutarın çok üzerinde miktarlarda üretilen kömür TKİ tarafından sorgusuz sualsiz satın alınmakta, bu durumda ELİ'nin üretimi gerilemekte ve elindeki stoklar artmaktadır. Bu durumda ELİ, üretimin zor şartlarda gerçekleştiği yeraltı maden ocaklarında rödovans ya da hizmet alımı yoluyla üretimi arttırmaya yönelik bir üretim politikası izlemekte ve bu şirketler üzerinde ciddi bir üretim baskısı oluşturmaktadır. Rödovans sözleşmeleri incelendiğinde bu şirketler vasıtasıyla yapılması planlanan üretimin sözleşmede belirtilen asgari üretim miktarının da çok üzerinde olduğu görülebilir.

Bilirkişi Raporu da üretim baskısına yönelik benzer tespitlerde bulunmaktadır. Tablo 3'de kazanın meydana geldiği ocakta yapılan üretimleri veren Termin Takip kayıtları listelenmiştir. Bu kayıtların incelenmesi ile Bilirkişi Raporunun vardığı sonuç şu şekildedir:

“Mart 2017 tarihine kadar yapılması gereken 15.000.000 ton toplam üretim, [...] taahhüt edilen ihale konusu miktar, Mayıs 2014 itibarıyla tamamlanmak üzeredir. Bu da, açık bir biçimde işletmede üretim zorlamasının olduğunu ve bu süreçte aşağıda detaylı olarak belirtilecek İş Sağlığı ve Güvenliği konularının açık bir şekilde ihmal edildiğinin göstergesidir.

2010 yılından itibaren Soma Kömür İşletmeleri A.Ş. tarafından hazırlanarak, TKİ Genel Müdürlüğü tarafından onaylanan program rakamlarının çok üzerinde üretim yapılmasına karşın bu sürece İdare tarafından müdahale edilmemiş olması, üretim zorlamasına TKİ tarafından göz yumulduğunu, hatta teşvik edildiği şeklinde yorumlanabilir.”¹⁶

Yıl	Program (ton)	Gerçekleşen (ton)	Kümülatif Toplam (ton)
2006	1.500.00	50.298	
2007	1.500.00	269.290	
2008	1.500.00	232.465	
2009	1.500.00	532.950	
2010	1.500.00	2.599.389	
2011	1.500.00	2.619.301	
2012	1.500.00	3.816.015	
2013	1.500.00	3.566.457	13.686.165
2014 Ocak-Nisan	535.000	1.135.026	14.821.191

TABLO 3.

SOMA EYNEZ YERALTI
İŞLETMESİNDE YILLARA VE
AYLARA GÖRE ÜRETİMLER.

Kaynak: Soma Kömür İşletmeleri
Tarafından İşletilen Manisa İli Soma
İlçesi Eynez Köyündeki Kömür
Madeninde 13.05.2014 Tarihinde
Meydana Gelen Maden Kazası İle
İlgili Bilirkişi Raporu, Eylül 2014,
s.92

¹⁶ Soma Kömür İşletmeleri Tarafından İşletilen Manisa İli Soma İlçesi Eynez Köyündeki Kömür Madeninde 13.05.2014 Tarihinde Meydana Gelen Maden Kazası İle İlgili Bilirkişi Raporu, Eylül 2014, s.92

Tablodan görüldüğü üzere rödovans sözleşmesinde belirlenen toplam üretim miktarı olan 15.000.000 tona Nisan 2014 sonu itibarıyla ulaşılmış olup kalan iş miktarı 178.809 tondur.

SOMA Kömür İşletmeleri'nin Park Holding dönemi işletme müdürü olan Dr. Selim Şenkal, Hürriyet gazetesinde 24 Mayıs 2014 tarihinde yayınlanan röportajında Soma maden ocaklarındaki üretim baskısı ile ilgili şunları söylüyor:

“Öte yandan yılda 1,5 milyon ton kapasiteyle eşleştirilmiş ana altyapısı olan bir yeraltı bu. Havayı 1,5 milyon ton üretirken temizlemeniz farklıdır, 3 milyon ton üretirken farklı. Üretim kapasitesini artırdığınız zaman ön göremediğiniz problemler ortaya çıkar. En başta da yangın. Firma anladığım kadarıyla burada 1,5 milyon tonun üzerinde üretime başlamış. Bu işin bir de TKİ ayağı var. TKİ'nin kontrol teşkilatı var. Bu teşkilat şirketle iç içe çalışır ve ocaktan 365 gün sorumludur, her gün orada yapılan icraatı bilir. Şirket bir noktada kendini üretime verir ve bir şeyleri unuttur diyorsak, kontrol teşkilatının da bunları ikaz etmesi gerekirdi.”

Dr. Selim Şenkal'in iddiası Bilirkişi Raporu ile büyük ölçüde doğrulanıyor. Bilirkişi raporunda belirtildiği üzere TKİ Yönetim Kurulu'nun 03.08.2011 tarihinde olur verdiği revize proje ile iş bitim tarihi 2018 yılının 3. ayına uzatılmış:

“Ancak ‘revize projede’ havalandırma ve kurtarma amaçlı olarak açılması planlanan, kaza sırasında kayıpların en yüksek olduğu S panolarının altında görülen acil durumlar için öngörülen galerilerin mevcut imalatta yapılmadığı görülmektedir.”¹⁷

Bunun anlamı, üretimde meydana gelen artışın, bu artışın zorunlu kıldığı yeni yatırımların yapılması ve gerekli tedbirlerin alınması ile değil, mevcut üretim sistemini ve emek gücünü zorlayarak gerçekleştirilmiştir.

TKİ 2013 faaliyet raporunda, İstanbul Sanayi Odası'nın Ağustos 2013 sayısında yayımladığı “Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu” çalışmasının 2012 yılı sonuçlarına göre TKİ'nin kamu kurumları arasında 3,2 Milyar TL ile ciroda 2. sırada, 860 Milyon TL (Net) ile kârlılıkta da 2. sırada yer aldığı gururla vurgulanıyor. Bu, %26,9 gibi yüksek bir faaliyet kârlılığına) tekabül ediyor. 2013 yılında da TKİ'nin faaliyet kârlılığı bu kadar yüksek olmasa da % 14,6 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiş. Bu kâr oranlarının ne kadar yüksek olduğunu anlamak için biri yurtiçinde faaliyet gösteren görece yüksek teknolojik düzeyde üretim yapan bir şirket (Arçelik A.Ş.) ve diğeri de yurtdışında, çok yüksek

17 Soma Kömür İşletmeleri Tarafından İşletilen Manisa İli Soma İlçesi Eyzek Köyündeki Kömür Madeninde 13.05.2014 Tarihinde Meydana Gelen Maden Kazası İle İlgili Bilirkişi Raporu, Eylül 2014, S. 92.

teknolojik düzeyde üretim yapan, dolayısıyla kâr marjı çok yüksek olması beklenen başka bir şirket (Apple Inc.) ile kıyaslayabiliriz. TKİ'nin karlılığı Tablo 4'de görüldüğü gibi cep telefonu ve tablet bilgisayar gibi ileri teknoloji ürünleri üreten Apple Inc. ile yarışmaktadır.

	2012			2013		
	Net Satışlar	Esas Faaliyet Kârı	Faaliyet kârlılığı	Net Satışlar	Esas Faaliyet Kârı	Faaliyet kârlılığı
Arçelik A.Ş.	10.557 MTL	722.804 TL	%6,8	11.098 MTL	1.136 MTL	%10,2
Apple Inc.	156.508 M\$	41.733 M\$	%26,7	170.910 M\$	37.037 M\$	%21,7
TKİ	3.183 MTL	842 MTL	%26,5	2.481 MTL	362 MTL	%14,6

TABLO 4.

TKİ'NİN KARLILIĞININ
BAZI ŞİRKETLERLE
KARŞILAŞTIRILMASI

Bunun dışında Soma Termik Santral İşletmesi (SEAS) de 2012 yılı içinde ELİ'nin bağlı bulunduğu TKİ'den 78,54 TL/ton birim ortalama fiyatı ile 6.860.168 ton kömür almış. Rödovanslı ya da hizmet alımı yöntemiyle işletilen ocaklardan elde edilen bu kömürün birim maliyetinin 70 TL olduğu tahmin edilmektedir.

Bu yüksek kar marjını açıklamak için TKİ Soma kömürlerinin üretim maliyeti ile satış fiyatları arasında Tablo 5'de gösterilen farka bakmak yeterli:

Yıkatanmış kömür	Ebat	Ton	TL	Maliyet TL/ton	Piyasa fiyatı* TL/ton
-	(05-10)mm	598.414	78.488.159	131,16	220
-	(+18)mm	1.164	156.075	134,09	bilgi yok
-	(10-18)mm	55.036	7.650.906	139,02	340
-	Mikst	1.301.689	90.636.746	69,63	bilgi yok
Toplam (1)		1.956.303	176.931.886	90,44	
Torbalanmış kömür					
-	(+18)mm	754.935	113.566.658	150,43	355
-	(10-18)mm	190.260	29.157.893	153,25	355
Toplam (2)		945.195	142.724.551	151,00	
Toplam (1+2)		2.901.498	319.656.437	110,17	

TABLO 5.

SANAYİİ KULLANIMI AMAÇLI
SOMA KÖMÜRLERİNİN BİRİM
ÜRETİM MALİYETLERİ VE PİYASA
SATIŞ FİYATLARI

Kaynak: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Sınırlı Sorumlu Ege Linyit İşletmesi Müessesesi 2012 yılı Faaliyet Raporu, T.C. Sayıştay Başkanlığı, Rapor Değerlendirme Kurulu tarafından kabul tarihi: 04.10.2013

*17.05.2014 tarihli piyasa araştırması

Bu noktada basında sıkça dile getirilen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) üzerinden yapılan kömür yardımları ile ilgili tartışmaya da açıklık getirmekte fayda var. TKİ'nin 2013 Faaliyet Raporuna göre 2013 yılı içinde 731 milyon TL tutarında 2.045.598 ton kömür bedeli Hazine tarafından karşılanarak SYDV'ye verilmiş. Bu rakamlar da TKİ'nin sosyal yardım amaçlı kömürleri tonu 357 TL'den Hazine'ye sattığını, bu yardımların bedelinin TKİ tarafından değil Hazine tarafından karşılandığını göstermektedir. SYDV tarafından kömür yardımı yapılmaya başlandığı 2003 yılından 2013 yılına kadar toplam 17.260.274 ton kömür yardımı yapılmış ki bu da kazanın meydana geldiği Soma Eynez yeraltı işletmesinin şirkete devredildiği 2006 yılından günümüze kadar çıkartılan kömür miktarı ile kıyaslanabilir (14.821.191 ton).¹⁸

SORU 8: Kazanın asıl sebebi üretim artışı yönünde baskı mıdır? Bu baskının nedeni ocağı rödovans sistemi ile işleten şirketin kâr hırsı mıdır? Yoksa TKİ'nin kâr hırsı mıdır? Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın, kamu adına ruhsat sahibi Ege Linyit İşletmeleri vasıtasıyla üretimi arttırması için özel şirketler üzerinde uyguladığı bir baskı var mıdır? Bu üretim baskısı iş sağlığı ve güvenliği ilkeleri ve madenciliğin bilimsel ilkelerinin ihlalini beraberinde getirmiş midir? Rödovans ya da hizmet alımı yoluyla üretim yapan özel şirketlerin sözleşmelerde belirtilen miktarın çok üstünde üretim yaptıklarında üretimlerinin tümünün sorgulanmadan satın alınması yolunda alınmış siyasi bir karar mevcut mudur?

4. BÖLÜM: DENETİMLERLE İLGİLİ İDDİALAR

Soma Kömür İşletmeleri'nde emniyet sınıfı mühendis olarak çalışan Maden Y. Mühendisi Mehmet Utkan, madendeki ihmal zincirini HaberVs adı bir internet sitesine anlatmış:¹⁹

“Evet ben emniyet sınıfındayım. Anormal bir durum ortaya çıktığında üretim direkt olarak durdurulur ve insanlar tahliye edilir. Yapılması gereken budur. Biliyorsunuz Türkiye’de mevzuat, önleyici olmaktan çok kılıfına uydurup kapatmaya yönelik olduğu için bizde de emniyetçiler raporları sunarlar, hem emniyetten hem üretimden sorumlu olan işletme müdürü karar verir. Esas olarak emniyet kurallarını belirleyen iş güvenliği uzmanları da şirketten maaş aldığı için, böyle bir sonuçla karşılaşıldı. Denetimler çok düşük. Buraya gelen Çalış-

¹⁸ Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu 2013 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2014

¹⁹ Harun Şahnacı - Güventürk Görgülü, 'Soma'daki faciaya, aşırı üretim isteği davetiye çıkardı'14.05.2014 16:55 , 17.05.2014 00:30'de erişildi. <http://www.habervesaire.com/news/somadaki-faciaya-asiri-uretim-istegi-davetiye-cikardi-2709.html>

ma Bakanlığı müfettişleri rüşvet alıyorlar. Bunu gözüyle gören bir sürü insan var. Şimdi bunlar yaşandıktan sonra acaba kaç tane müfettiş hakkıyla gelecek aşağıya inecek, parçalar alacak bakacak inceleyecek, test edecek, malzemelere bakacak, bu kablo kullanılır mı kullanılmaz mı, aşağıdaki üretim değerlerine bakacak, makinelere bakacak, bu makinelerle bu üretim sınırı aşılmış mı aşılmamış mı hepsine bakacak. Ben de bakacağım müfettişler hakkaniyetle yapacaklar mı işlerini göreceğim. Yaptıklarına da inanmıyorum çünkü buraya neyin ne olduğunu görebilen insanlar, tecrübeli insanlar diye gönderiliyor buraya müfettişler. Rüşvet yemekte tecrübeli olduklarını görüyoruz tabii...”

“Bakanlık denetimleri altı ayda üç ayda bir olur. Genel denetim var, buraya geliyorlar atölyeye bakıyorlar, aşağıya iniyorlar. Üç ayda bir de, gelen arkadaşların altındaki arkadaşlar gelip aşağıda işler gerçekten istendiği gibi gidiyor mu gitmiyor mu diye bakarlar. Tabii aşağıya iniyorlar, iki tane ayağı geziyorlar ondan sonra yukarıdalar.

Bunun dışında bir de şunu söyleyeceğim; denetim dediğiniz şey habersiz yapılır. Buraya müfettiş gelmeden bir hafta önce, ben adamın nerede kalacağını biliyorum. Denetim dediğiniz baskın gibi yapılması gereken bir şeydir. Burada davetiye gönderilerek yapılıyor. İşler bu şekilde yürüdüğü için sorun büyük.”

Madenlerde denetim Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı-Maden İşleri Genel Müdürlüğü'ne (ETKB-MİGEM) ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na (ÇSGB) bağlı denetçiler tarafından yapılmaktadır. MİGEM, maden ocaklarında işletme projelerini inceleyerek çalışma izni veren ve her yıl üretim raporlarını denetleyen kurumdur. Maden kanununa ve ilgili yönetmeliklere göre üretime ilişkin planlarda değişiklik yapılacaksa revize edilen planların MİGEM tarafından onaylanması gerekir. Ancak Bilirkişi Raporunda üretim artışına ilişkin böyle bir revizyonun yapıp MİGEM'den onay alındığına dair bir bulgunun olmadığı belirtilmektedir:

“Maden İşleri Genel Müdürlüğü tarafından üretim artışına ilişkin proje revizyonunun yapıldığına ve 2010 yılından kaza tarihine kadar sürdürülen Üretim Zorlamasına dair gerekli kontrollerin yapıldığına dair bir bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır”

“Havalandırma şekli ve yöntemi, yangın tehlikesi olan bir yer altı ocağı için uygun değildir. Ocağın bazı bölümlerinde seri havalandırma yöntemi uygulanmaktadır. Yani, ocaktaki kirli havanın en kısa yoldan dışarı atılmasını sağlayacak paralel yol bağlantıları kurulmamıştır. [...] (bir ayakta kirlenen hava, diğer ayağın temiz havası olarak kullanılıyor) [...] Yangın çıkması durumunda mevcut CO maskelerinin kullanım süreleri de düşünüldüğünde, temiz havaya çıkış ya-

pılabilecek bir mesafe söz konusu değildir. Bu durum, ölümlerin yüksek olmasının nedenlerinden birisidir.”

“Üretimin iki katından fazlasına çıkarılmış, çalışan sayısının arttırılmış olmasına rağmen, havalandırma sisteminin aynen korunmuş olması iş sağlığı ve güvenliği nedeniyle çok büyük bir ihmali ortaya koymaktadır.”

Bilirkişi Raporunda yukarıda da değindiğimiz gibi TKİ Yönetim Kurulu'nun 03.08.2011 tarihinde olur verdiği revize projede havalandırma ve kurtarma amaçlı olarak açılması planlanan galerilerin mevcut imalatta yapılmadığı saptanmıştır. Bu nedenle Bilirkişi raporu şu sonuca varmıştır:²⁰

“Maden ocaklarında işletme projelerini inceleyerek çalışma izni veren ve her yıl üretim faaliyet raporlarını denetleyen bir kurum olarak, havalandırma planını bu haliyle kabul etmesi ve üretime izin vermesi nedeni ile

a. Maden İşleri Genel Müdürü;

b. 2010 yılından olay tarihine kadar Soma Kömürleri A.Ş. Eynez İşletme Projelerini inceleyen, denetleyen ve onay veren MİGEM kontrol ve denetleme elemanları asli kusurludur,

İş sağlığı ve güvenliği açısından havalandırma planlarının uygulanmasını ve hava ölçümlerini kontrol etme, denetleme ve olumsuz durumlarda ocak faaliyetlerini durdurma yetkisine sahip

c. Olay tarihinden önceki son iki yıl içerisinde Soma Kömürleri A.Ş. Eynez İşletmesinde denetim yapan ÇSGB İş Teftiş Kurulu İş Müfettişleri, asli kusurludur.”

4857 sayılı İş Kanunu'na göre “asıl işveren, alt işverenin işçilerine karşı o işyeri ile ilgili olarak bu kanundan, iş sözleşmesinden veya alt işverenin taraf olduğu toplu iş sözleşmesinden doğan yükümlülüklerinden alt işveren ile birlikte sorumludur.” Bu nedenle Bilirkişi raporu “ana işveren olan TKİ Genel Müdürlüğü'nün de bu konuda ‘hizmet alımı’ yaptığı Soma Kömür İşletmeleri A.Ş. ile birlikte sorumlu olduğu açıktır.” kararına varmaktadır.

Sonuç olarak ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Soma Kömürleri A.Ş. üretim sisteminde hiçbir geliştirme yapmadan ve gerekli altyapıyı hazırlamadan, çalışanların hayatını ve madenin güvenliğini tehlikeye atarak hizmet alımı sözleşme-

20 Soma Kömür İşletmeleri Tarafından İşletilen Manisa İli Soma İlçesi Eynez Köyündeki Kömür Madeninde 13.05.2014 Tarihinde Meydana Gelen Maden Kazası İle İlgili Bilirkişi Raporu, Eylül 2014, s.120

sinde belirlenen miktarın 2,5 katı üretim yapmakta, TKİ üretilen fazla kömürü hiçbir itirazda ve sorgulamada bulunmadan satın almakta, hem ETKB-MİGEM hem ÇSGB İş Teftiş Kurulu müfettişleri bu duruma göz yummaktadır. “Herkesin İşleneceğini Bildiği Bir Cinayetin Öyküsü” için bundan daha iyi bir malzeme olamaz.

Denetimlerle ilgili bir itiraf da yakın zamanda ÇSG Bakanı Faruk Çelik’ten geldi: “Bu acı çekilecek gibi değil. Ocağı kapatacağımız zaman işveren 50 kişiyi devreye sokuyor.”²¹ demiş ki bu itiraf denetimlerdeki gevşekliğinin ardında yatan kayırmacılığı göstermektedir.

SORU 9: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’na bağlı denetçiler madendeki kusurları gördükleri halde neden çalışmasına göz yummuşlardır? Bunun nedeni üzerlerinde siyasi baskı olması mıdır?

SONUÇ

Oldukça titiz bir çalışma sonucu yazılan ve objektif bir rapor olan Bilirkişi raporu, ihmaller zincirini 20 madde halinde toplamış.²²

1. Sensörlerden gelen bilgiler kazanın olacağını önceden bildirmesine rağmen çalışmalar durdurulmadı.
2. Havalandırma şekli ve yöntemi yangın tehlikesi olan bir maden için uygun değildi.
3. Olay sırasında kaçıışı sağlamak için planlanan bir galeri, iş güvenliği göz ardı edilerek ve kömür rezervi düşünülerek iptal edildi.
4. Üretimin iki katından fazlasına çıkarılmış, çalışan sayısının arttırılmış olmasına rağmen, havalandırma sisteminin aynen korunmuş olması iş sağlığı ve güvenliği yönünden büyük bir ihmal.
5. Yardımcı tahkimat malzemesi, ahşap kaplamalar, PVC boruları ve bantlar yangına karşı dayanıklı değildi; bant motorlarından bazıları ve elektrik kablolarının bağlantı ve uç ekipmanı alev sızdırmaz özellikte değildi.

²¹ Bakan Faruk Çelik: Bu acı çekilecek gibi değil, Hürriyet, 30 Ekim 2014 <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27482020.asp> 03.11.2014 10:39’da erişildi.

²² Soma Kömür İşletmeleri Tarafından İşletilen Manisa İli Soma İlçesi Eynez Köyündeki Kömür Madeninde 13.05.2014 Tarihinde Meydana Gelen Maden Kazası İle İlgili Bilirkişi Raporu, Eylül 2014, s.119-127

6. CO maskelerinin kontrolleri düzenli olarak yapılmadı.
7. Tehlike sınırları aşılmış olmasına rağmen tehlikeli gaz değerleri için Teknik nezaretçi defterinde herhangi bir ibareye rastlanmamaktadır.
8. Yeterli sayıda gaz ve sıcaklık sensörü yoktu.
9. Bazı bölümlerde tek bir bacadan üretim yapılması nedeniyle tehlikeli olduğu için kullanımı sakıncalı olan Kara Tumba yöntemi ile üretim yapıldı.
10. Üretim zorlaması, beraberinde alınması gereken tedbirlerin alınmamasına ve tehlikeli çalışma koşullarının oluşmasına yol açtı.
11. Aspiratör ve vantilatörler havayı ters yöne çevirebilecek özellikte değil, olayın başlamasından sonra akış yönünün ters çevrilmesi ile ocağa gönderilen hava miktarında önemli bir azalma oldu.
12. İşletmenin elektrik sistemi madenin çalıştırılması için güvenli değildi.
13. Maden ocağında kullanılan gaz sensörlerinin kalibrasyonları yapılmamış.
14. Haberleşme sistemi yeraltına uygun değildi, merkezî alarm sisteminin olmaması da tahliyeyi geciktirdi.
15. Uygulanan üretim yöntemi, göçük içerisinde çok fazla yanmaya elverişli kömür bırakmaya meyilli olması nedeniyle, yangına elverişli kömür ocakları için uygun değildi.
16. Olası ocak yangınına karşı kapsamlı bir risk değerlendirmesi yapılmadı.
17. Madencilere işe başlamadan önce 32 saatlik meslek eğitimi ve 16 saatlik iş sağlığı ve güvenliği eğitimi tam olarak verilmedi.
18. Yeterli bilgi ve deneyimi olmayan iş güvenliği uzmanlarına görev verildi.
19. İş yerinde tahliye amaçlı bir planlama yapılmadı
20. TKİ tarafından önce Park Enerji AŞ'ye, ardından Soma Kömür İşletmeleri AŞ'ye 'hizmet alım sözleşmeleri ile verilen ihale konusu 15 milyon ton kömür işi' 4857 sayılı İş Kanunu'na göre hileli. Kanun'un 2. Maddesi "İşletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işler dışında asıl iş bölünerek alt işverenlere verilemez." diyor. Ancak TKİ teknolojik yetkinliğe sahip olduğu asıl

işini olan yeraltı işletmeciliği ile kömür çıkartılması işini alt yükleniciye devretmiştir.

Bilirkişi raporu bu 20 maddelik listede bulunan ihmaller zincirinin çeşitli halkalarındaki sorumlulukları nedeniyle bir silsile içinde şu kişi ve kurumları kusurlu bulduğunu bildirmiştir:

- sensör kayıtlarından sorumlu personel
- ocak havalandırma mühendisi
- teknik nezaretçi
- daimi nezaretçi
- iş güvenliği uzmanları
- iş güvenliğinden sorumlu vardiya amirleri
- işveren vekilleri
- işveren (yönetim kurulu başkanı)
- TKİ ELİ Eynez ocağı kontrol mühendisleri
- TKİ ELİ kontrol baş mühendisi
- MİGEM kontrol ve denetleme elemanları,
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın iş müfettişleri
- ELİ İşletme Müdürü
- TKİ İşletme Dairesi Başkanı
- TKİ Yönetim Kurulu Başkanı
- Maden İşleri Genel Müdürü

Kısacası Bilirkişi Raporu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nda üst düzey bürokratlara kadar çıkan bir sorumluluk silsilesine işaret etmektedir. Ancak, şirketi yüzlerce insanın hayatı pahasına, söz-

leşme ile belirlenen asgari tutarın 2,5 katı üretim yaparak aşırı bir üretim zorlamasına iten saikleri irdelememektedir. Bu saikler yalnızca özel şirketin kâr hırsı ile açıklanabilir mi? Bu konuda yüklenici firmalar üzerinde TKİ'nin kamu adına bir baskısı var mıdır? Neden madenleri denetlemekle yükümlü kamu kuruluşları, TKİ, ETKB ve ÇSGB madenlerde bu kadar tehlike ve ihmâl varken başlarını öte tarafa çevirip "bildiğiniz gibi devam edin" demiştir?

Türkiye'nin enerji bakımından dışa bağımlılığını azaltmak için konulan hedefler arasında Elektrik İşleri Etüt İdaresi verilerine göre²³ 8.571,7 MW olan ve Türkiye'deki toplam kurulu gücün %12,6'sını oluşturan 22 adet yerli linyit ve taşkömürü ile işletilen termik santrallerin sayısının artırılması ve linyit ve taşkömürü ile işletilen termik santrallerin kurulu gücüne 2.844 MW daha eklenmesi planlanıyormuş.²⁴ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, kazadan birkaç hafta önce Soma'da kurulacak Kolin Termik Santrali'nin temel atma töreninde şöyle konuşmuş:

"ABD'de üretilen elektrik içinde kömür miktarı yüzde 45'ler civarında. Dünyada bütün ülkelere baktığımızda 2035 yılında Uluslararası Enerji Ajansı'nın tahminlerine göre, dünya enerji ihtiyacının yüzde 35'ini kömürden karşılayacak. Şimdi bütün eller kömürden yaksın, Türkiye'ye gelince kömür kirli olsun. Mahallenin delisi biz miyiz yahu? Başkaları kömürden elektrik üretecek Türkiye üretmeyecek."²⁵

Her şeyden önce şunu söylemek gerekir ki, küresel ısınma nedeniyle fosil yakıtlara bağımlılığın azaltılması gerektiği yolundaki bilimsel zorunluluğu bir kenara bıraksak bile, kömür madenciliğinde üretilen milyon ton kömür başına ölümlü kaza istatistikleri açısından değerlendirildiğinde mahallenin delisinin açık ara biz olduğumuz kuşku götürmüyor. 2012 yılında üretilen milyon ton kömür başına ölümlü kaza sayısı ABD'de 0,02, Çin'de 1,2 iken Türkiye'de 7,2 olmuş! Bu sayının Soma kazasından sonra yeni bir rekora koştuğu kesin.

Soma'da kurulması planlanan yeni termik santralin inşası için Bakanlar Kurulu tarafından acele kamulaştırma kararı alınan saha, Yırca köyüne ait 109 parsel zeytinliği içine alıyor. Bu karar Manisa İl Tarım Müdürlüğü'nün aleyhteki görüşüne rağmen alınmış. Köylüler, yürütmenin durdurulması için 1 Eylül 2004 tarihinde Danıştay'da dava açtılar. Kolin İnşaat hukuki ve idari süreçlerin tamamlanmasını beklemeden zeytin ağaçlarını kesmeye başladı ve bu yazı ya-

23 Türkiye Elektrik Enerjisi, Kuruluş Ve Yakıt Cinslerine Göre Kurulu Güç, Elektrik İşleri Etüt İdaresi, www.teias.gov.tr/yukdagitim/kuruluguc.xls, 04.11.2014 10:46

24 Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın MHP Ankara Milletvekili Özcan Yeniçeri'nin soru önergesine verdiği yanıtın aktaran: "Bakan Yıldız Enerjide dışa bağımlılığı azaltmak için çok boyutlu politika sürdürülüyor..." Milliyet, 06.01.014, http://blog.milliyet.com.tr/bakan-yildiz--enerjide-di-sa-bagimlilik-azaltmak-icin-cok-boyutlu-politika-surduruluyor/Blog/?BlogNo=443624 04.11.2014 10:54'de erişildi.

25 'Mahallenin delisi biz miyiz yahu!', Haber Türk, 20.03.2014 Perşembe, 10:01:54 http://ekonomi.haberturk.com/enerji/haber/931306-mahallenin-delisi-biz-miyiz-yahu-, 04.11.2014 11:14'de erişildi.

zıldığı sırada köylülerle firma yetkilileri ve güvenlik güçleri arasındaki sıcak gerilim devam ediyordu.

Öte yandan Soma'daki felaketten birkaç ay sonra meydana gelen Ermenek maden kazası da burada kurulması planlanan 5.870 MW'lık termik santrali gündeme getirdi. 2013 yılında bölgede planlanan linyit yatırımları ve termik santral projesi ile ilgili bir rapor hazırlayan TEMA Vakfı, raporda²⁶ havzadaki yer altı suyunun birbirine bağlı olduğu ve linyit madeninin yapılmasının geçtiğimiz yıllarda Elbistan'da yaşanan benzer bir maden kazasına sebep olabileceğinin altı çizilmiş. Bu raporun yayınlanmasının ardından Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, konuyla ilgili hassasiyeti için TEMA Vakfı'na teşekkür etmiş,²⁷ ancak belli ki bu rapor da göz ardı edilmiş.

Tüm bu kazalar zinciri aslında Türkiye'nin enerji politikasını da sorgulamayı gerektiriyor. Yerli kömüre dayalı termik santraller yoluyla enerji arzının yerli kaynaklardan sağlanması politikası kulağa hoş gelse de, karbon emisyonlarında meydana gelen hızlı artışı bir yana bıraksak bile, mevcut üretim sistemleri üzerinde insan hayatını ve maden güvenliğini tehlikeye atan bir baskı oluşturuyor. Kömürü verimli yakan yeni yakma teknolojileri ve karbon yakalama teknolojileri geliştirilmeden Türkiye'nin kömür rezervlerinin çok hızlı bir şekilde tüketilmesi gelecekteki enerji güvenliğini de riske atıyor.

Soma faciasına geri dönecek olursak, hukuk sürecinin nasıl bir seyir izleyeceğinin çok yakından takip edilmesi gerekiyor. Savcı bilirkişi raporunda kusurlu bulunan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nda üst düzey bürokratları davaya dahil etmek için soruşturma izni isteyecek mi? Bakanlıklar bu bürokratlar için soruşturma izni verecek mi? Bu katliamın Türkiye'nin enerji politikaları ile ilişkisi görülüp, kazanın sebebi olan üretim baskısının gerisindeki siyasi kararlar sorgulanıp, bu kararları alanların hesap vermeleri istenecek mi? Eğer dava sürecinde kamuoyu takibi olmazsa, bu dava da büyük olasılıkla Türkiye'deki pek çok dava gibi gerçek failer ortaya çıkmadan yalnızca birkaç çalışan ve şirket yetkilisinin mahkumiyeti ile sonuçlanacaktır. Bu konuyu gündemde tutmak ve Soma felaketinin unutulmasını engellemek, bu felaketin gerçek sorumlularının bulunmasını sağlamak ve bu tür kazaların bir daha gerçekleşmesinin önüne geçmek için önemlidir.

26 Termik Santral Etkileri Uzman Raporu: Konya Kapalı Havzası (Konya - Karaman Bölgesi), Tema Vakfı Nisan 2014, İstanbul

27 TEMA'nın Enerji Bakanına sunduğu rapora rağmen madeni işletmişler, Yeşil Gazete, 29.10.2014, <http://yesilgazete.org/blog/2014/10/29/ermenek-te-temanin-enerji-bakanina-sundugu-rapora-ragmen-madeni-isletmisler-kazadegilcinayet/> 04.11.2014 11:31'de erişildi.

